

АНОТАЦІЯ

Плескун І. В. Ризик-контроль клієнтів банку в системі фінансового моніторингу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 – фінанси, банківська справа та страхування. – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2020.

Дисертацію присвячено розвитку теоретичних положень, обґрунтуванню методичних підходів і розробленню практичних рекомендацій щодо вдосконалення ризик - контролю клієнтів банку в системі фінансового моніторингу. У першому розділі роботи систематизовано погляди науковців та проаналізовано літературні джерела на предмет визначення понять «ризик», «контроль» та «фінансовий моніторинг», за результатами яких було обґрунтовано визначення поняття «ризик-контроль клієнтів банку», що, на відміну від наявних, окреслює системні багаторівневі процедури спостереження і перевірки клієнтів банку з врахуванням можливості їх реалізації у сфері фінансового моніторингу з метою встановлення відповідності фінансових операцій характеру та змісту діяльності клієнта, законодавчим нормам та встановлення банками відповідних рівнів ризиків, що дає змогу виявити і запобігти настанню ризикових ситуацій з питань відмивання коштів раніше, ніж вони стануть значними для банку. Запропоновано пропозиції щодо удосконалення переліку і змісту процедур комплаєнс-контролю банку на окремих його етапах на основі виокремлення ключових ознак, а також доповнення принципом актуалізації компетентностей персоналу банку через його навчання для створення адекватних умов попередження здійснення високо-ризикованих операцій клієнтів банку, що сприятиме наближенню процедур комплаєнс-контролю банку до міжнародних стандартів.

Конкретизовано місце ризик-контролю клієнтів банку в системі внутрішньобанківського фінансового моніторингу, що дозволило визначити характеристики і параметри впливу пов'язаних складових елементів загальної системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом клієнтів банку.

Обґрунтовано механізм ризик-контролю клієнтів банку, що являє собою узгоджену сукупність підсистем розпізнавання, попередження та реагування на виявленні ризикові операції, комплекс нормативно-правового та методичного забезпечення попередження ризикованих операцій клієнтів банку, особливістю даного механізму є інтегрований підхід до наповнення складових (мети, принципів, функцій, об'єктів, суб'єктів, завдань, методів, інструментів, політик), які визначені з урахуванням особливостей внутрішньобанківського фінансового моніторингу.

Визначено етапи ризик-контролю клієнтів банку, у наступній послідовності: спостереження та ідентифікація клієнтів; виявлення та оцінювання ризиків клієнтів; моніторинг ризиків клієнтів та перегляд їх рівнів; вжиття застережних заходів щодо клієнтів з високим рівнем ризику.

У другому розділі роботи сформовано критерії оцінювання ризиків клієнтів банків, за рахунок врахування категоризації і групування клієнтів з однаковими параметрами виду діяльності та типу фінансової операції, що їй відповідає, що надає можливість конкретизувати зусилля (органів) структурних підрозділів (служби фінансового моніторингу) для застосування відповідного методичного інструментарію їх оцінювання і розробки ефективних заходів з оптимізації.

Деталізовано зони особливої уваги банківського ризик-менеджменту, встановлено фінансові операції, для яких рекомендовано застосування високої, підвищеної та традиційної обачності у ідентифікації та верифікації операцій.

Узагальнено практичний досвід діяльності банків України з дотримання політики ризик-контролю в системі фінансового моніторингу, та

встановлено, що не зважаючи на штрафні санкції, у формі багатомільйонних штрафів та письмових застережень, більшість досліджуваних банків не виконують вимог НБУ щодо розробки, затвердження та впровадження внутрішніх документів з питань здійснення фінансового моніторингу. Визначено групи банків України за рівнем повноти ризик-контролю клієнтів банку, виявлено 4 кластера в які потрапляють 8 банків та 67 банків, які нікуди не потрапляють, це свідчить про те, що більшість банків, не мають ніяких розроблених внутрішніх політик або правил з питань дотримання вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу.

Удосконалено аналітичний підхід до визначення ефективності ризик-контролю клієнтів банку, який, на відміну від існуючих, враховує обґрунтування розподілу банків за рівнями ризику (низький, середній, високий), зміни видів порушень банків у сфері фінансового моніторингу, залежність видів цих порушень та формалізацію зв'язків ризик-контролю клієнтів банку з порушеннями у сфері фінансового моніторингу, що дає змогу виявити ризикові ситуації на початкових етапах, оцінити вагомість їхнього негативного впливу і сприяє впровадженню релевантних превентивних заходів впливу у сфері фінансового моніторингу.

У третьому розділі роботи запропоновано методичний підхід до визначення рівня сукупного ризику банку, який базується на визначенні інтегрального показника, що поєднує кредитний ризик, ризик зміни процентної ставки, ризик ліквідності, ризик операційної діяльності, валютний ризик, ринковий ризик, юридичний ризик, ризик репутації, стратегічний ризик, де в категорії операційних, юридичних та репутаційних ризиків банку враховано вплив ризиків клієнтів щодо порушення норм фінансового моніторингу, що сприяє підвищенню об'єктивності групування банків за рівнем сукупного ризику. Здійснено розподіл банків України на групи відповідно до рівня їх ризику та встановлено, що 26,66% банків мають низький рівень, 56,66% – середній рівень, 16,67% – високий рівень ризику.

Розроблено методичний підхід до вибору групи клієнтів банку за рівнем ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом для встановлення пріоритетності підвищеної уваги з боку внутрішнього фінансового моніторингу. Підхід відрізняється від наявних розробок урахуванням критеріїв ризику відмивання коштів, а саме: документи, ділова репутація, операційна діяльність, період діяльності та рух коштів клієнтів банку. Це дало змогу виявити, що пріоритетом для служби внутрішнього фінансового моніторингу банку є клієнти з середнім рівнем ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, оскільки для них характерна невідповідність більшості критеріїв ризику, а саме: ділова репутація, операційна діяльність, період діяльності та рух коштів клієнтів банку.

Розроблено послідовність етапів ризик-контролю клієнтів банку в системі фінансового моніторингу, а саме створено декомпозиції процесу ризик-контролю клієнтів банку в контексті реалізації ризик-орієнтованого підходу, що складається з трьох послідовних етапів: аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища ризик-контролю клієнтів банку; формування та апробація карти ризиків клієнтів банку; впровадження заходів контролю щодо клієнтів з середнім та високим рівнями ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Практична цінність окремих результатів підтверджуються їх впровадженням у діяльність банківських установ, зокрема: в діяльність АТ «СХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ БАНК «ГРАНТ»» прийняті до впровадження пропозиції щодо конкретизації місця ризик-контролю клієнтів банку в системі внутрішньобанківського фінансового моніторингу, а також пропозицій щодо удосконалення базових вимог і процедур комплаєнс-контролю у банку на окремих його етапах з позиції системної важливості і врахування провідного зарубіжного досвіду (довідка № 117-9843 від 14.02.2020 р.); прийняті до впровадження в діяльність ПАТ КБ «ПРАВЕКС БАНК» пропозиції щодо формування механізму ризик-контролю клієнтів

банку в системі фінансового моніторингу, особливістю яких є інтегрований підхід до наповнення складових (мети, принципів, функцій, об'єктів, суб'єктів, завдань, методів, інструментів, політик), а також розроблений автором методичний підхід до визначення рівня сукупного ризику банків України на групи відповідно до рівня їх ризику який базується на визначенні інтегрального показника, що поєднує кредитний ризик, ризик зміни процентної ставки, ризик ліквідності, ризик операційної діяльності, валютний ризик, ринковий ризик, юридичний ризик, ризик репутації, стратегічний ризик (довідка № 3548-НФ/01 від 10.02.2020 р.). Пропозиції щодо удосконалення методичного інструментарію ризик-контролю клієнтів банку в контексті реалізації ефективного ризик-орієнтованого підходу, а також уточнення змісту базових вимог і процедур комплаєнс-контролю на окремих його етапах в системі внутрішньобанківського фінансового моніторингу використовуються у навчальному процесі ХНЕУ ім. С. Кузнеця під час викладання навчальної дисципліни «Фінансовий менеджмент у банку» для підготовки фахівців за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (довідка № 20/86-38-64/1 від 27.02.2020 р.).

Ключові слова: ризик, контроль, клієнти, банк, система фінансового моніторингу, внутрішньобанківський фінансовий моніторинг, легалізація доходів, протидія легалізації доходів.

SUMMARY

Pleskun I. V. Risk-control of bank clients in the system of financial monitoring. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

The thesis for obtaining a Doctor of Philosophy degree (Ph.D.) in specialty 072 – Finance, Banking and Insurance. – Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, 2020.

The thesis is devoted to developing theoretical regulations, methodical approaches and practical recommendations for improving the risk-control of bank clients in the system of financial monitoring. Theoretical approaches to defining

the essence of the concepts of "risk", "control" and "financial monitoring" were systematized based on the results of which the definition of the concept of "risk-control of the bank clients" was substantiated, which, unlike the existing ones, outlines systematic multi-level procedures for monitoring and checking the bank clients taking into account the possibility of their implementation in the field of financial monitoring, legal norms and the establishment of appropriate risk levels by banks, which allows to identify and prevent the occurrence of risk situations of money laundering before they become significant for the bank. The proposals for improving the content of compliance control procedures of the bank at some of its stages were proposed and it based on the separation of key signs, as well as assistance in applying the principle of actualization of competencies the bank's staff through its training to create adequate conditions of prevention of high-risk operations by the bank clients, compliance and control procedures of the bank to international standards.

The place of risk-control of the bank clients in the system of internal financial monitoring was specified, which allowed to determine the characteristics and parameters of the influence of related components of the general system of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from the bank clients.

The mechanism of risk-control of the bank clients was substantiated, which is a coordinated set of subsystems of recognition, prevention and response to detection of risky operations, a set of legal and methodological support to prevent risky operations of the bank clients (goal, principles, functions, objects, subjects, tasks, methods, tools, policies), which are determined taking into account the peculiarities of internal financial monitoring.

The stages of risk-control of the bank clients were determined, in the following sequence: observation and identification of clients; identification and assessment of clients risks; monitoring clients risks and reviewing their levels; taking precautions against high-risk clients.

The criteria for assessing the risks of bank clients were formed, taking into

account the categorization and grouping of clients with the same parameters of the type of activity and the type of financial transaction that corresponds to it, which allows to specify the efforts of structural units (financial monitoring services) to apply appropriate methodological tools and developing effective optimization measures.

Areas of special attention of bank risk management were detailed, financial transactions were established, for which the use of high, increased and traditional prudence in the identification and verification of transactions is recommended.

The practical experience of Ukrainian banks in complying with risk-control policy in the system of financial monitoring was summarized. Ukrainian banks were grouped according of their level of risk-control of the bank clients, 4 clusters were identified, which include 8 banks and 67 banks that were not included anywhere, which indicates that most banks do not have any internal policies or rules on compliance or requirements of the legislation in the field of financial monitoring.

The analytical approach to determining the effectiveness of risk-control of the bank clients was improved, which, in contrast to the existing ones, takes into account the justification of the banks distribution by risk levels (low, medium, high), changes in the types of violations of banks in the field of financial monitoring, dependence of types of these violations and formalization of risk-control relations of the bank clients with violations in the field of financial monitoring, which allows to identify risk situations in the initial stages, assess the severity of their negative impact and promote relevant preventive measures in the field of financial monitoring.

The methodical approach to determining the level of aggregate risk of the bank was proposed , which is based on a certain integrated indicator that combines credit risk, interest rate risk, liquidity risk, operational risk, currency risk, market risk, legal risk, reputation risk, strategic risk, where in the category of operational, legal and reputational risks of the bank the risk of clients risk in connection with violation of financial monitoring norms is taken into account, which helps to

increase the objectivity of grouping banks by the level of aggregate risk. The division of Ukrainian banks into groups according to their level of risk was carried out and it was established that 26.66% of banks have a low level, 56.66% - an average level, 16.67% - a high level of risk.

The methodical approach to the selection of a group of the bank clients according to the level of risk of legalization (laundering) of proceeds from crime was developed to establish the priority of increased attention from internal financial monitoring. The approach differs from the existing developments taking into account the criteria of money laundering risk, namely: documents, business reputation, operating activities, period of activity and cash flow of the bank clients. This revealed that the priority for the internal financial monitoring service of the bank are clients with an average level of risk of legalization (laundering) of proceeds from crime, as they are characterized by non-compliance with most risk criteria, namely: business reputation, operations, period of operation and cash flow of bank customers.

A sequence of stages of risk-control of the bank clients in the system of financial monitoring were developed, namely decompositions of the risk-control process of the bank clients in the context of risk-oriented approach consisting of three successive stages: analysis of external and internal risk-control environment of the bank clients; formation and approbation of the risk map of the bank clients; introduction of control measures against clients with an average and high levels of risks of legalization (laundering) of proceeds from crime.

The proposals for specifying the place of risk control of the bank clients in the system of internal bank financial monitoring and for improving the basic requirements and compliance control procedures in the bank at its individual stages from the standpoint of systemic importance and taking into account leading foreign experience was introduced in PJSC "Eastern Ukrainian Bank "Grant "" (reference number № 117-9843 of 14.02.2020). The proposals for formation of the mechanism of risk control of the bank clients in the system of financial monitoring, the feature of which is an integrated approach to filling the components (goal,

principles, functions, objects, subjects, tasks, methods, tools, policies) and developed by the author methodical approach to determining the level of aggregate risk of Ukrainian banks into groups according to the level of their risk which is based on determining the integrated indicator combining credit risk, interest rate risk, liquidity risk, operational risk, currency risk, market risk, legal risk, reputation risk, strategic risk are used in the practice of PJSC CB "Pravex-Bank" (reference number 3548-НФ/01 of 10.02.2020). The proposals for improving the methodological tools of risk control of the bank clients in the context of implementing an effective risk-oriented approach, as well as clarifying the content of basic requirements and compliance control procedures at some stages in the system of internal financial monitoring are used in the educational process Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics during the teaching of the discipline "Financial Management in Bank" for the training of specialists in specialty 072 - Finance, Banking and Insurance (reference number 20/86-38-64/1 of 27.02.2020).

Key words: risk, control, clients, bank, system of financial monitoring, internal financial monitoring, money laundering, counteraction to money laundering.

Список публікацій здобувача

Статті, у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Плєскун І. В. Визначення рівня сукупного ризику банків в системі фінансового моніторингу. *East European Science Journal*. 2019. № 7 (47). Part 5. С. 23–29. (Index Copernicus).

**Статті у наукових виданнях, що входять до міжнародних
наукометричних баз Web of Science та Index Copernicus**

2. Pleskun I. V. Banks risks management: the current development tendencies. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12. С. 358–364. (Index Copernicus).

3. Плескун І. В. Теоретичний підхід до визначення сутності поняття ризик-контролю клієнтів банків в системі фінансового моніторингу. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 45. С. 157–163. (Index Copernicus).

4. Pleskun I. V. Improvement of the methodology to control risk of bank customers in the context of implementation of an effective risk-based approach. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С. 302–310. (Index Copernicus).

5. Ponomarenko V., Kyrkach S., Pleskun I., Lozynska O. Risk-oriented approach in the primary financial monitoring by banks. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2020. No 3 (34). pp. 42–52. (Web of Science).

6. Плескун І. В. Аналіз змінності ефективності ризик-контролю клієнтів банку в системі фінансового моніторингу. *Економічний простір*. 2020. № 157. С. 78–84. (Index Copernicus).

Розділи у колективних монографіях

7. Колодізев О. М., Плескун І. В. Систематизація практичних рекомендацій щодо пошуку моделей оцінки, контролю та ефективного управління ризиками для забезпечення протидії легалізації «брудних коштів». *Управління стійким розвитком економіки: теоретичні та практичні аспекти*: колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. Прохорової В. В. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2018. С. 264–278.

Статті у фахових виданнях

8. Колодізев О. М., Плєскулн І. В. Фінансовий моніторинг у банках України: сутність та визначення проблем реалізації в сучасних умовах розвитку економіки. *Управління розвитком: зб. наук. праць*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. №3-4 (189-190). С. 24–35.

Публікації за матеріалами конференцій

9. Плєскулн І. В. Сутність та сучасний стан фінансового моніторингу у банках України. *II International Scientific Conference Innovate Economy: Processes, Strategies, Technologies: Conference Proceedings*, (Kielce, January 26, 2018). Kielce, Poland: Baltija Publishing. 2018. Part II. P. 112–114.

10. Колодізев О. М., Плєскулн І. В. Вдосконалення методичного підходу з оцінки ризикованості операцій клієнтів банку. I Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми і перспективи сучасного розвитку фінансів, обліку та банківської діяльності»: матеріали конференції (Дніпро, 19 березня 2018 р.). Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. С. 191–194.

11. Колодізев О. М., Плєскулн І. В. Transforming the sins of legalizing (laundering) of proceeds of crime in banking market. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця»: тези доповідей (Харків, 31 травня-1 червня 2018 р.). Х.: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2018. С. 234–235.

12. Плєскулн І. В. Комплаєнс-контроль як ключовий елемент протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом у вітчизняних банках. *Сучасні проблеми фінансового моніторингу: Збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Харків, 23 листопада 2018р.). Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ТОВ «ТО Ексклюзив», 2018. С. 85–87.

13. Плєскулн І. В. BankID як спосіб ідентифікації клієнтів банку-фізичних осіб у сфері фінансового моніторингу. Міжнародна науково-практична

конференція «*Концептуальні напрями розвитку наукових знань*» (Київ, 24-25 листопада 2018 р.). Київ, 2018. С. 41–42.

14. Плєскун І. В. Аналіз наукових підходів щодо сутності поняття «Банківський ризик». IV Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «*Фінансово-кредитна система: проблеми та інновації*» (Одеса, 11-12 квітня 2019 р.). Одеса: ОНЕУ. 2019. С. 132–135.

15. Плєскун І. В. Розвиток системи управління ризиками на етапі встановлення відносин з клієнтами банку щодо їх обслуговування. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця*»: тези доповідей (Харків, 30-31 травня 2019 р.). Харків. 2019. С. 135–136.

16. Плєскун І. В. Етапи реалізації ризик-контролю клієнтів банку в системі фінансового моніторингу. *Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 12 лютого 2020 р.): у 5 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2020. Ч. 3. С. 42–44.

17. Pleskun I. V. Substantiating the mechanism to control risk of bank customers in the context of implementation of financial monitoring. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «*Інноваційний потенціал сучасної науки*» (Кам'янець-Подільський, 19 червня 2020 р.). Кам'янець-Подільський. 2020. С. 441–444.